

İktisadın Krizinden Toplumun Krizine: Nereye Gidiyoruz?^(*)

Söyleşiye Katılanlar

Prof. Dr. Korkut Boratav (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi), **Doç. Dr. Ahmet Haşim Köse** (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi), **Prof. Dr. Oktar Türel** (ODTÜ, İktisat Bölümü), **Prof. Dr. Erinç Yeldan** (Bilkent Üniversitesi, İktisat Bölümü).

Türkiye, Aralık 1999'dan bu yana IMF ve DB yönlendirmesiyle sürdürülen bir süreci yaşıyor. Bu süreçteki gelişmelerin yalnızca iktisat alanıyla sınırlı kalmadığı, toplumsal, örgütsel ve siyasal yapılarda da dönüşümleri içerdiği izleniyor. Kimilerine göre Türkiye'nin çağdaşlaşmasının ve küreselleşmeye uyum sürecinin zorunlu, olmazsa olmaz bir parçası olarak sunulan bu dönüşümler, başka kesimlerce ulus devletin meşruluk alanlarına müdahaleler ve toplumsal yapıda onarılması zor çatlama olarak görünüyor. Bu söyleşi, yaklaşan seçimleri de dikkate alarak, ülkemizin son iki buçuk yılını ve olası yeni gelişmeleri sorgulamayı amaçlıyor. Oturumun konukları Ankara'da oluşan Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubunun dört üyesi.

İlk sorum genel olacak. Size göre Türkiye neyi yaşıyor? Sosyal bilimci ve iktisatçı olarak son üç-dört yıllık dönüşümlerin sonunda 2002 Türkiye'si'ne baktığınızda neyi görüyorsunuz?

Korkut BORATAV: Bu soruyu önce bir iktisatçı olarak, sonra da bir vatandaş olarak ve kısaca yanıtlamaya çalışayım. İktisatçı olarak başlarsak, içinden geçtiğimiz dönemecin bir uzun, bir de kısa tarihi olduğunu belirle-

(*) Bu metin, Cumhuriyet Gazetesi'nde 14-18 Ağustos 2002 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

mek durumundayız. "Uzun tarih"i bir yana bırakarak yakın geçmişe bakarsak görmekteyiz ki, son dört yıldan bu yana Türkiye ekonomisi IMF ve Dünya Bankası (DB) tarafından yönetilmektedir. Bu ilişkiler, 1998'de IMF ile imzalanan "yakın izleme anlaşması" ile başladı; 1999'daki döviz kuru çapasına dayalı enflasyonla mücadele programı ile sürdürüldü; 2001 Mayısından sonra Kemal Derviş'in gözetimi altında "güçlü ekonomiye geçiş" adı altında kriz yönetimine geçildi. Ve bütün bu aşamalarda çok sayıda niyet mektupları ve bunların ekleri ile oluşan ve artık adına kısaca "program" denilen bir dizi belge ile yönetildi. Bunların sonunda ulaştığımız noktayı özetleyelim: 1998-99 itibariyle dış açığı olmayan bir ekonomi, 2000 yılında rekor düzeyinde bir cari işlem açığına ve bunu izleyerek ağır bir finansal krize sürüklenmiş; "güçlü ekonomiye geçiş" programı, gayri safi milli hasılda barış dönemi Türkiye'si için bir rekor olan yüzde 9.4'lük bir gerileme ile sonuçlanmış; Türkiye toplumu, nitelikli-egitimli işgücünü de etkisi altına alan çok ağır bir işsizlik krizine sürüklenmiştir. Şimdi, istiyorsanız, programın sahibi olan IMF kaynaklarını kullanarak, hem 1999 programının, hem de "güçlü ekonomiye geçiş" programının nasıl iflas ettiğini ve ekonomiyi nasıl güçsüzleştirdiğini göstereyim.

2001 Yılı Hedefleri ve Gerçekleşme, Yüzdeleri			
	Hedefler, 1999 programı	Hedefler, 2001 programı	Gerçekleşme
GSMH büyüme hızı	5-6	-3.0	-9.4
Enflasyon, TEFE	10-12	57.6	88.6
Enflasyon, TÜFE	10-12	52.5	68.5
Net iç borç/GSMH	56.5	78.5	93.5

Görülmektedir ki, 2001 yılı için IMF yönetimindeki programın hem 1999'da, hem de 2001 içinde beklediği "stratejik" hedeflerinden hiçbirini tutturulamamıştır. İktisatçı değil, vatandaş olarak bu tabloya baktığımızda şu soruları sormak zorunda kalıyoruz: Programları tamamen iflas etmekle kalmayan; üstelik 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizinin ağır sorumluluğunu taşıyan IMF'ye kriz-sonrası Türkiye ekonomisini yönetme yetkisi nasıl oluyor da veriliyor? Sadece ekonomiyi değil, Türkiye toplumunun geleceğini biçimlendiren ve ne hükümetin ne de iktidarı oluşturan partilerin programlarında yer almayan ve tarımsal desteklemeden sosyal güvenlik sistemlerine kadar uzanan yasal düzenlemeleri; buğday fiyatlarını, kapanacak banka şubelerinin sayısını, işten çıkarılacak kamu personelinin sayısını içeren ay-

rıntılara değin giden kararları kim almaktadır? Kısacası, Türkiye'yi kim yönetmektedir?

Bu sorun sizce yalnızca Türkiye'ye ilişkin bir durum mu? Bizimki gibi birçok ülkede benzer süreçler yaşanıyor. Bu açıdan dünyada nasıl gelişmeler oluyor?

Ahmet H. KÖSE: Prof. Boratav'ın hatırlattığı gibi her şeyin bir tarihi var. Doğal olarak bugünü anlamak ve özellikle geleceği kurgulamak geçmişe de bakmayı gerektirir. Bu açıdan, önce dünya ekonomisinde özellikle 1980'lerden bu yana güçlenerek süren iki oluşumu öne çıkaralım ve bu oluşumları tanımlamaya çalışalım. Bana göre bu oluşumlardan ilki küreselleşme ve ikincisi bu ana oluşumla bağlantılı olarak ulus devletlerin ve özellikle az gelişmiş ülke devletlerinin bu süreçte kazandıkları yeni kimlikler.

Küreselleşme; gündelik dilimizde, iletişim ve teknolojideki gelişme, dünyanın birleşmesi, küçülmesi ve sanki tek ülke oluşumu gibi anlatılıyor. Zorunlu, dışında kalanlarınsa cezalanacağı bir süreç olarak. Bu öyle bir süreç ki, kuralları da içinde saklı; yani değiştiremeyeceğiniz, müdahale ve itiraz edemeyeceğiniz mutlak bir güç küreselleşme. Bunun ulus devletlerin hükümlerlik alanları üzerinde tahripkar olduğu da bir o kadar gerçek. Öyleyse küreselleşmenin ne olduğunu ve arkasındaki iktisadi süreci anlamamız zorunlu. İktisatçılar dünya ekonomisini ve ulus devletlerin bu yapı içindeki yerlerini farklı piyasaların etkileşimlerini ve bu piyasalardaki hareketleri dikkate alarak değerlendirirler. Şu kadarını söyleyeyim, mal piyasaları yani dış ticaret hareketleri ve hacmi açısından 1980 sonrası dönemin önceki dönemlerden çok da farkı yok. Fark, ticaret hadlerinin özellikle birincil mal ve emek yoğun mallar ihraç eden bizim gibi ülkeler aleyhine daha da bozulması. Emek piyasaları ve dünya ölçeğinde nüfus hareketleri ise belki de dünyada kontrol edilen, sınırlanan tek alan. Bildiğimiz gibi dünyanın fakir bölgelerinden zengin bölgelerine her ne kadar göç arzusu olsa da, bu eğilim şiddetle kontrol edilmektedir. Avrupa Birliği içinde de yerleşme ve çalışma hakları kurallara bağlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında emek piyasaları her şeyin serbestleştiği iddiasında olan dünyada sınırlandırılmış belki de tek piyasadır.

Uluslararası finansal hareketler ve parasal piyasalardaki gelişmeler bana göre küreselleşme olgusunun en önemli ögesidir. Örneğin, 1970'li yılların sonunda döviz işlemleri dünya ihracatının 3,5 katı düzeyinde iken, günümüzde bu oran yaklaşık 70 katı düzeyindedir. Bu süreç içerisinde tüm dün-

ya merkez bankalarının rezervlerinde % 450'lere varan oranda bir artış sağlanmıştı. Ancak, söz konusu rezervler, yine dünyadaki yalnızca bir günlük döviz işlemleri hacmine karşılık gelebilmektedir. Günümüzde sadece uluslararası döviz piyasalarında işlem gören spekülasyon nitelikli finansal sermaye akımlarının toplamı bir günde 1.8 trilyon dolara ulaşmaktadır. Üstelik bu tutarın % 80'i girdiği piyasayı bir hafta içinde terk etmektedir. Yani, finansal hareketlerle reel sektörün faaliyetleri arasındaki tamamlayıcılık ilişkisinin tamamen kaybolduğunu ve uluslararası parasal hareketlerin tümüyle spekülasyon niteliğe büründüğünü söylemek mümkündür.

Bu gelişimin ardında sizce ne yatıyor?

Ahmet H. KÖSE: Kuşkusuz uzun ve birçok gelişimin izlerini taşıyan bir dönüşüm ama asıl etmen, bana göre, reel sermaye ile parasal sermaye arasındaki ilişkinin bozulmasıdır. Klasik anlamıyla para hem bir değişim aracı ve hem de bir sermayedir. Bu iki ilişkinin düzenli sürdürülebilmesi paranın reel sermaye ile kurduğu ilişkiye bağlıdır. Bunu kabaca şöyle de düşünebiliriz. Toplam parasal varlıklar ile reel varlıklar ve gelir arasında bir bağ vardır. Bu bağın aşınması ya da kopması, paranın hem değişim aracı ve hem de sermaye olarak işlevinin bozulması anlamına gelmektedir. 1980'li yıllar dünya ekonomisinde büyük ölçüde bu gelişime tanık oldu. Sermayenin, büyük ölçüde, üretim alanından mali alana geçmesiyle, parasal sermaye de görece olarak reel sermayeden bağımsız bir kimliğine dönüşmeye başladı.

Yani, iktisaden küreselleşme sürecinin ana dinamiğini finansal küreselleşme mi oluşturdu?

Erinç YELDAN: Evet, gerçekten bu çok önemli bir tespit. Nitekim, Ahmet'in az önce çizdiği tabloyu şöyle özetleyebiliriz sanırım: Günümüzde küreselleşme olgusu iki ana süreçten oluşuyor. Bunlardan *birincisi* çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ'ların) faaliyet ve denetim alanı altında yürütülen mal ve hizmet ticareti; *ikincisi* ise uluslararası finansal sermaye hareketlerinin dünya piyasalarında serbest dolaşımı ve parasal sermayenin, sanayi sermayesinin önüne geçmesi. Örneğin bugün yaklaşık 10 trilyon dolara ulaşan dünya ticaret hacminin bileşiminde bugünümüzde, bu tutarın üçte birinin herhangi bir çok uluslu şirketin kendi bünyesinde ticaretten oluştuğunu, gene üçte birinin de bir ÇUŞ'un diğer bir ÇUŞ grubuna yürüttüğü ticarete konu olduğunu görmekteyiz. Bu anlamda uluslararası ticaret, kuramda öngörüldüğü gibi *göreceli üstünlükler* ilkesine göre değil, çok uluslu şirketlerin

idari kararlarından doğrudan etkilenen *mutlak üstünlükler* ilkesine göre yönlendirilmekte. Dolayısıyla günümüzün küreselleşme sürecine konu olan uluslararası ticaret, rekabetçi fiyatlandırma ya da serbest pazar ekonomisi gibi fantezilere dayalı olarak değil, doğrudan doğruya çok uluslu şirketlerin politik gücüne dayalı idari kararlar sonucu sürdürülmektedir.

Küreselleşmenin ikinci ayağının ise finansal serbestleştirmeye yönelik uygulamalarda yattığını görmekteyiz. 1980'lerden itibaren hız kazanan finansal serbestleştirme uygulamaları, finansal sermayenin dünya ölçeğinde akışkanlık kazanmasına ve en yüksek karı realize etmek uğruna bir piyasadan diğerine serbestçe transfer olabilmesine olanak kazandırdı. Bu süreçte finansal sermaye, reel üretim, istihdam ve mal ticareti gibi reel sektöre ilişkin faaliyet alanlarından tamamıyla bağımsızlaşmış ve kendi başına yepyeni bir dinamik yaratmış durumda. Dünya reel üretim ve ticaret süreciyle doğrudan ilgisi olmayan bu olgu, bir yandan döviz kurlarında istikrarsızlığı körüklerken, bir yandan da ulusal finans piyasalarının kırılma eğilimini derinleştirmekte ve yeni finansal krizlerin yapısal koşullarını hazırlamakta.

Bu sürecin bizim türümüzden ülkelerde yol açtığı ana dönüşümler nelerdi?

Ahmet H. KÖSE: 1980'li yıllarda neo-liberal olarak adlandırılan politikaların dünya ölçeğinde yaygınlaşmasına tanık olundu. Büyük ölçüde IMF, DB, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşlar aracılığıyla desteklenen ve sürdürülen bu politikalar serbest piyasa ekonomisi kavramsallaştırmasıyla ulusal devletlerin ekonomiye müdahalelerini büyük ölçüde sınırlıyor ve dünya ölçeğinde "liberal" bir ekonominin yeniden oluşumuna aracılık ediyordu. Bu ise, doğal olarak talep ve bölüşüm yönelimli Keynesgil politikaların ve bu politikalarla bağlantıları olan kurumların tasfiyesini gerektiriyordu. Nitekim, bu politikaları uygulayan tüm ülkelerde devletin yaptığı sosyal güvenlik ve transfer harcamaları giderek daraltılmış, sendikal haklar sınırlandırılarak emek piyasaları esnekleştirilmiş ve özelleştirmeler yoluyla kamu işletmeciliği büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Vatandaşlara eskiden kamu kuruluşları tarafından sağlanan bazı hizmetler ise, giderek ödeme gücü ilkesine bağlı kalınarak, parası olanın satın alabileceği hizmetlere dönüşmeye başladı. Birçok kamu hizmetinin özelleşmesinin ardındaki mantık budur.

Yani, neo-liberal politikalar bir bütün olarak dünyada sosyal devletin tasfiyesini mi hedefliyordu?

Ahmet H. KÖSE: Elbette, neo-liberalizm küresel bir politikaydı ve

farklı biçimleriyle de olsa gerek merkez ülkelerde ve gerekse az gelişmiş ülkelerde sosyal devlet kazanımlarının büyük ölçüde erozyona uğramasına yol açtı. Üstelik bu politikaların uygulandığı her ülkede siyasal iktidarda ister merkez sağ, ister merkez sol olsun bu sonuç değişmedi. Bu süreçte, siyasal desteklerine bakmaksızın, iktidarda olan mutlak anlayışın neo-liberal küreselleşmeci yaklaşım olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bizim ülkemiz için de böyledir. Bana göre 1980'li yıllardan bu yana tüm iktidarların siyasal tercihleri bu yönde oldu. Bu gün merkez siyasi partilerin siyasal ve ekonomik söylemleri arasındaki benzerliğin temel nedeni de budur kanımca. Ancak bu söylenildiği gibi siyasal anlamda bir tür sadeleşmeyi değil, olsa olsa çözümsüzlüğü temsil etmektedir.

Bilindiği gibi "ideal biçimiyle" sosyal devlet, toplumu oluşturan farklı kesimlerin çıkarlarının uyumlaştırıldığı, özel çıkarların bu amaçla törpülediği yani kamusal ve özel alan ayrımının yapıldığı demokratik oluşumlardır. Söz konusu oluşumlar meşruluklarını halk egemenliği ve kuvvetler ayrılığı ilkelerinden alırlar. Bu yapıda toplumu oluşturanlar vatandaş kimlikleriyle eşit bireylerdir. Kamusal alan farklı statü, grup ve sınıflardan oluşan bireylerin farklı taleplerini gerçekleştirebildikleri, bu taleplerini siyasal olarak meşrulaştırabildikleri alandır. Yani, kamusal alanın oluşumunda bireylerden toplumsal gruplara, sınıflara geçilir. Bunun içinde eğitim, sağlık, altyapı olanakları gibi kamu hizmetleri ile çalışma ve işçi-işveren ilişkileri gibi tüm anayasal hak alanları mevcuttur. Geleneksel anlamıyla siyaset bireyler üzerine değil, farklılaşmış gruplar ve sınıfların toplum senaryoları ve kamusal alana ilişkin beklentileri üzerine inşa edilirdi ve bu açıdan dünyanın her yerinde merkez sağ ve merkez sol partilerin söylemlerini ayırıştırmak mümkündü. Ancak, bahsettiğim gibi, neo-liberalizm bu açıdan tüm dünyada siyasal bir kimliksizleşmenin başlangıcını oluşturdu.

Peki, sosyal devlete alternatif olarak geliştirilen politikalar nelerdi? Bu politikaların uygulanmasında IMF ve DB'nin rolünü değerlendirebilir misiniz?

Ahmet H. KÖSE: Herşeyin giderek daha çok piyasalaştığı; etkinlik, karlılık gibi iktisadi ölçütlerin toplumu oluşturan tüm diğer değerlerin üzerine çıktığı bir dönemi yaşıyoruz. Piyasa, tüm hakedilmiş ödül ve cezaların onaylandığı tek oluşum olarak ve "iktisat aklı" ise toplumsal tercih ve rasyonelitenin tek ölçütü olarak tüm yaşam alanlarına yerleşiyor. Bu ise doğal olarak ulus devlet ve toplumların yönetiminin bu yeni oluşumlara göre yeniden şekillendirilmesini gerektiriyor. Bu ise gündemimize yine IMF ve

DB gibi kurumlarca desteklenen "yönetişim" kavramını getiriyor. Basit anlamıyla yönetim toplumların idaresinin politikadan ayrışması, idarenin özerkleşmesi ya da özerk kurum ya da kurullara devredilmesidir. Bu kurumlar çoğunlukla ulus devletlerin anayasal denetimlerinin dışına çıkarılarak, neo-liberal küresel kapitalizmin kurallarına tabi olmaktadır. Bu açıdan yönetim kavramı neo-liberalizmin son otuz yıldır iradi bir şekilde inşa ettiği ekonomik ve toplumsal gerçeklere siyasi ve hukuki bir onay verilmesini anlatıyor.

Yönetişim kavramıyla neyi anlatmak istediğinizi biraz daha açmak mümkün mü?

Ahmet H. KÖSE: Ülkemizde hiç denecek kadar az tartışıldı bu kavram. Bence gerek sosyal bilimciler ve tabii iktisatçılar bu sihirli sözcüğü yoğunca tartışmalı. Bana göre yönetim, toplumun karar verme yekisinin kamusal alandan çıkarılıp, özel alana indirgenmesidir. Bu oluşumda toplumsal talepler ise farklı grup ve sınıfların kamusal alanda örgütlenme mücadelelerinden kopartılarak, sivil toplum örgütlenmeleri olarak tanımlanan güç oluşumlarının insiyatifine devredilmektedir. Ancak söz konusu "sivil toplum örgütleri" toplumsal grupların çıkarını değil, bireysel çıkarları temsil etmektedir. Kabaca bireysel çıkarların örgütlenmesinin ve bu çıkarların önündeki yasal engellerin kaldırılmasının toplumun etkin yönetimini geliştireceği iddiası üzerine temellenmektedir. Bu görüşe göre sivil toplum, kamu organlarının yürütme görevlerini ve hatta parlamentonun yasama görevini bile paylaşmalıdır. Demokratik devletin kurallar bütününden bireyler arasındaki anlaşma ve alışverişler düzeyine geçişin toplumda daha büyük özgürlük ve inisiyatif ortamı yaratılacağı izlenimi verilmektedir. Bu yaklaşıma göre siyaset toplumun yönetimini etkisizleştirmektedir, öyleyse daraltılmalı ve onun yerini sivil toplum oluşumları almalıdır. Söz konusu sivil toplumun yeni aktörleri ise büyük ölçüde ulus ötesi kurum ve şirketlerle işbirliğine girmiş yerli şirket yöneticilerinden, "vizyon" sahibi bürokratlardan ve medya kuruluşlarında çalışıp gündelik hayatımıza sıkça giren kişilerden oluşmaktadır.

Erinç YELDAN: Neo-liberal dünya görüşünün "küreselleşmeye uyum sağlayacak" yeni tür devletin oluşturulması doğrultusundaki en önemli açmazı, yolsuzluklar ve rant elde etmeye dayalı tüm faaliyetleri sadece kamu sektörüne özgü olarak görmesi ve özel sektörü sanki steril ve iktisadi aklın gereklerini uygulayan, teknisyenlerden kurulu rasyonel bireylerden oluştuğunu savlamasıdır. Özel sektör denilen şey sanki doğa üstü, iktisadi aklın

tüm yeteneklerini özünde toplamış, piyasa sinyallerini rekabet içinde gerçekleştirerek iktisadi optimuma ulaşabilen bir ideal kurumu temsil etmektedir. Bu ideal kurumun toplumda söz sahibi olması için iktisadi aklın siyasetten arındırılması ve şeffaflık, iyi yönetim gibi ilkelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Oysa, kapitalizme geç katılan bizim gibi çevre ülkelerin yakın tarihi bize özel sermaye kesiminin aslında devlet ile iç içe geçmiş bir olgu olduğunu göstermektedir. Özel sermaye birikimi doğrudan doğruya devletin olanak sağladığı rant mekanizmalarıyla olası kılınmış ve devlet, iktisat-dışı çeşitli rant aktarım mekanizmalarıyla özel sermayenin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda bugün "yolsuzluk" olarak adlandırılan bir dizi faaliyet aslında sivil özel kesime rağmen değil, bu kesimin geliştirilip güçlenmesi amacıyla hizmet etmek amacıyla uygulanmıştır. Dolayısıyla şunu söylemek istiyorum: siyasetten arındırılmış rasyonel iktisadi davranış diye yürütülen medyatik propaganda tamamiyle sanal bir dünyayı anlatmakta ve kapitalist toplumun gerçekleriyle bağdaşmamaktadır.

Korkut BORATAV: "Yönetişim", ortak çıkarlar etrafında örgütlenen toplumsal gruplarla çeşitli biçimlerde iletişim-etkileşim içinde olan siyasi partilerin üzerine kurulu olan temsili demokrasinin yerine oluşturulmak istenen bir toplumsal yapılanmadır. Tarihsel gelişimleri sonunda, temsili demokrasinin "Avrupalı" türü, refah devleti; az gelişmiş türü ise "popülizm" ile sonuçlanmıştır. Bugün bu modellerin tasfiyesi hedefleniyor. Her iki modelde de bölüşüm süreçleri kısmen siyaset, kısmen de piyasa tarafından belirlenir. Siyasi katılma ve etkileşimler, bölüşüm sürecinde halk katmanlarını piyasaya karşı korur. "Yönetişim" anlayışı ise, bölüşümü ve kaynak tahsisi mekanizmalarının mümkünse tümünü siyasetin dışına taşımayı hedefler. Siyasetin tasfiyesi, her şeyin, birden bire piyasaya teslimi biçiminde olamaz. Bir geçiş süreci gereklidir. İşte, Derviş'in pazarladığı "15 günde 15 yasa" ve bunları izleyen çok sayıda düzenleme "yönetişim" modelini adım adım Türkiye'ye taşıma girişiminin bir parçasıdır. Bunun sonunda, para/döviz kuru politikaları, bankacılık, telekomünikasyon, enerji, tarım satış birlikleri gibi çok sayıda alan özerk kurulların ve bunları yöneten uzmanların denetimine devredilmiştir. Hazine Müsteşarlığı'nın da fiilen bu türden bir otonom alan oluşturduğu söylenebilir. Yasama faaliyeti dahi, giderek, bir yandan bu kurullara, bir yandan da bunlarla yakından işbirliği içinde olan sözde sivil toplum kuruluşlarına ve "fiilen bir takım vakıflara" tabi olmaya başlamıştır. Bu kurulların üzerinde, parlamentonun ve hükümetin yani temsili demokrasinin geleneksel kurumlarının etkisi sınırlanmıştır. Peki, bu kurullar ve söz-

de sivil toplum kuruluşları gerçekten özerk midir? Hayır, bunların tüm faaliyetleri, bir yandan IMF ve DB'nin ve zaman zaman fiilen ABD Hazine Bakanlığı'nın; bir yandan da yerel büyük sermayenin özellikle de medya ve finans kapital katmanlarının denetimi altındadır. Neresinden bakarsak bakalım, bu yöntemlerle Türkiye'ye yerleştirilmek istenen "yönetişim modeli" anti-demokratik bir dönüşümü temsil etmektedir.

Türkiye deneyimine baktığınızda siyasetin toplumsal yönetimde etkin-sizlik yarattığı doğru değil mi?

Ahmet H. KÖSE: Siyasetin doğası gereği tarafsız olduğunu savunmak anlamsızdır. Önemli olan toplumun kamusal alanlara ilişkin tercihlerini doğru olarak yansıtabilecekleri demokratik dönüşümleri sağlayabilmek ya da mevcut tepkileri ciddiye alabilmektir. Hepimizin yakındığı Türkiye'nin siyasal pratiğindeki olumsuzluklar kamusal alanın kirlenmesindeki temel etmendir aynı zamanda. Bu, KİT'lerin verimsizliğinin, sağlık ve eğitim gibi kamusal hizmetlerin kötü ve eksik sağlanmasının da ardındaki temel etmendir. Yoksa, birçok araştırmancının da gösterdiği gibi, bir işletmenin kamu ya da özel mülkiyette olmasıyla mikro düzeydeki verimlilik ya da etkinlik arasında zorunlu bir bağ yoktur. Kamusal alandaki kararlara vatandaşlarımızın doğrudan katılımını gerçekleştiremiyorsanız, bunun için toplumsal örgütlenmenizi sağlayamıyorsanız sorun demokrasinizde demektir. Toplumumuzdaki bu olumsuzluğu veri alıp, herşeyin piyasaya terk edilmesi ise yeni ve daha kalıcı bir problemin başlangıcı demektir. Zira piyasa tarih boyunca hiçbir zaman ve hiçbir yerde teorik modellerde olduğu gibi eşitlerin bulunduğu bir yer olmamıştır. Tüm toplumsal hayatı piyasa haline getirmek, insanlık tarihinin kazandığı başka deneyimleri, örneğin kamu alanını, hukuku, kültürü yok saymak anlamına gelir. Bu kuşkusuz piyasayı ve onun mantık bütününe hafife almak anlamına gelmez. Ancak unutulmamalı ki iktisat ve onun sadece bir ögesi olan piyasa, toplumsal oluşumun yalnızca bir parçasıdır, tümü değil.

Bu süreç içerisinde bizimki gibi ülkelerin iktisadi kalkınma arayışlarına ne oldu? Yani kalkınma problemi tümüyle ortadan kalktı mı?

Erinç YELDAN: Dikkat edelim, artık günümüz iktisat yazınında "gelişmişlik-azgelişmişlik" sorunsalı yerine "finansal getiri" sorunlarının ön planda olduğunu görüyoruz. Artık "az gelişmiş ülkeler" tanımı iktisat yazınından sessiz sedasız çıkartılmış, yerine "yükselen piyasalar" kavramı konulmuş durumda. Dolayısıyla, azgelişmişlik bir sorun olmaktan çıkartılmış,

az gelişmiş ülkeler de artık yükselen piyasaya dönüştürülmüşler. Bu arada kapitalistler, ücretli emek, sanayi sermayesi, sabit sermaye yatırımcısı gibi öğeler gene yerini "piyasa oyuncularını", "hisse senedi –veya repo—yatırımcıları" gibi kavramlara bırakmış. "Oyuncular" sözcüğü gerçekten de spekülâtif parasal hareketlere dayanan günümüz küreselleşmesini çok iyi tanımlıyor bence. Çünkü artık reel yatırım, reel üretim, istihdam gibi sorunlar ikincil önem taşıyor. Aslolan, piyasada "oyunan oyun"dur. Piyasada oynanan bu spekülâtif oyunun esas içerdiği ise kumarhane kapitalizmidir.

İşte ülkemizde, medyatik bir ifadeyle, "finansal serbestleştirme ve küreselleşen dünyaya ayak uydurma" sloganıyla kamuoyuna duyurulan bu süreç, aslında, özü itibariyle spekülâtif niteliklere dayanan ve reel yatırım davranışlarından ziyade, rantıye tipi girişimleri besleyen ve sanal bir dünyayı tanımlayan bir ideolojinin egemenliğine yol açmıştır. Bu şartlar altında, neo-liberal hegemonyanın az gelişmiş uluslara önerdiği "kalkınma" modeli, daraltıcı para ve maliye politikalarına dayanmakta ve yüksek finansal getiri ve devalüasyon riskinden arındırılmış bir döviz kuru sistemini amaçlamakta. Bu yapı altında merkez bankaları "siyasetten bağımsız" kılınarak, sadece ve sadece ulusal paranın değerini korumakla görevlendirilmekte ve bu amacın dışında başka hiç bir rol oynamamaları için ellerindeki bütün müdahale olanakları kısıtlanmaktadır. Kamunun maliye politikaları ise doğrudan doğruya "faiz dışı fazla veren bütçe" amacına mahkûm edilmektedir. Kamu tüketim ve yatırım harcamalarında olağanüstü kesintiler pahasına sağlanması beklenen bu politika sonucunda kamusal alanın sınırlarının alabildiğince daraltılması öngörülmekte ve kamunun geleneksel olarak kâr amacı gütmeyen tüm sosyal altyapı faaliyetleri finansal sermayenin spekülâtif faaliyet alanına çekilmektedir. Böylece neo-liberal politikaların savunucuları az gelişmiş ülkelerin sanayileşme, planlı yatırımlar gibi özgün kalkınma stratejileri geliştirmek suretiyle uluslararası sermaye akımlarına ayak bağı olmaması gerektiğini dikte etmektedir. Merkez Bankalarının görevi fiyat ve kur istikrarını sağlamak ve ulusal piyasada yüksek finansal getiri düzeyini korumak olmalı; kamu maliyesi ise doğrudan doğruya uluslararası sermayenin çıkar alanını genişletmek için gerekli tüm tedbirleri almakla koşullandırılmalıdır.

Bütün bu politikalar ise küreselleşmenin nimetlerinden yararlanılabilmemesi safsatası altında pazarlanmaktadır. Bu söylemde küreselleşme kervanına geç kalmadan katılmak için gerekli olan tek şey yabancı sermaye için büyük bir "hoş geldin partisi" düzenlemekten geçiyor. İşte, 1989'da alınan 32 sayılı Karar yani Türkiye'nin yabancı sermaye hareketlerine tümüyle

açılması da bu hoşgeldin partisinin davetiyesi oldu. Ardından da 1990'lı yıllarda yaşadığımız devrevi krizler yaşandı ve Türkiye'nin IMF ve DB'nin tümüyle kontrolüne gireceği koşullar oluştu.

Bu anlattıklarınızın ışığında ulus devletlerin kendi kaderlerine müdahale alanlarının giderek daraldığını; dolayısıyla bu dönüşüme karşı çıkmamanın imkânsız olduğunu söylemek mümkün mü?

Korkut BORATAV: Bu doğrultuda Türkiye yapısındaki ülkeleri etki altına alan çok güçlü bir "yeknesaklaştırma" rüzgârının esmekte olduğu doğrudur. Ancak son yirmi yılın bilançosunu çıkarırsak, gelişmekte olan ülkeler grubunda en hızlı büyüyen ülkelerin, iktisat politikaları alanında ulusal düzlemdeki hareket serbestisini en geniş tutan Çin, Güney Kore ve Tayvan ve kısmen Hindistan gibi Asya ülkeleri olduğunu; dış etkenlere büyük ölçüde teslim olan Latin Amerika ve eski sosyalist ülkelerin ise periyodik krizlere ve durgunluğa mahkûm olduklarını gözlemekteyiz. Bana göre, Türkiye bakımından DTÖ ve Gümrük Birliği'nin iktisat politikaları açısından bağlayıcı politika parametrelerinin dışında kalmaya özen gösteren bir yönelişi savunmamız gerekiyor. Bu, sıkça savunulduğu gibi, dünyadan dışlanmak, dünyanın dışında kalmak anlamına gelmez. Doğal olarak bu türden bir seçim ise, IMF ve DB'nin Türkiye'deki iktisat ve sosyal alandaki hegemonyasına son vermeyi gerektirir.

Ancak, Türkiye'nin çok yüklü bir dış kaynak gereksinimine muhtaç olduğu; IMF ve Dünya Bankası'nın bu gereksinimi karşılamak için sahneye çıktıkları; ekonomi yönetimine "parayı verenin düdüğü çalması" nedeniyle egemen oldukları doğru değil midir?

Korkut BORATAV: Türkiye geliştirmekte olan ekonomiler içinde cari işlem açıkları ılımlı boyutlarda olan bir ülkedir. Yani, döviz kuru dış ticarete dönük bir politika aracı olarak kullanılabilirse ve dış ticaret politikaları DTÖ kuralları içinde kalınarak yürütülürse, % 6-7 dolaylarında büyüme hızlarının neden olacağı cari işlem açıkları milli gelirin % 1.5'ini geçmeyecektir. 1980 sonrasının verileri ve parametreleri bize bunları gösteriyor. Bunlar ılımlı, rahatlıkla sürdürülebilir boyutta dış açıklardır. Ne var ki, sermaye hareketleri üzerinde 1989 sonrasında gerçekleştirilen serbestleşme nedeniyle, Türkiye'ye sermaye girişi, cari işlem açıklarından bağımsızlaşmıştır. 1 dolarlık cari açık, ortalama olarak dört dolarlık sermaye girişine yol açmış; aradaki fark abartılı rezerv birikimine, yerli aktörlerin kayıt-ıçi ve kayıt-dışı sermaye çıkarmalarına tahsis edilmiştir. Böylece 1989'u izle-

yen on yılda 14 milyar dolar cari işlem açığı veren Türkiye ekonomisi, dış borcunu 60 milyar dolar artırma "başarısı"nı sağlamıştır. Dış borcun cari işlem dengesi içinde yer alan faiz yükümlülüklerini ödemek hiçbir zaman sorun olmamıştır. "Normal" yıllarda, örneğin 1995-1999 yılları içinde, dış borcun anaparasını vadesi gelen krediler yenilenecek döndürülmesi de sorunsuz gerçekleştirilmiştir. Ancak, finansal kargaşa ve kriz ortamında, alacaklılar borcun yenilenmesini reddettikleri zaman, ciddi tıkanmalar doğmuştur.

İşte "borcun çevrilmesi" krizi bu anlamı taşır. Önerilen çözüm (a) IMF kaynakları ve (b) cari işlemlerde yaratılan fazla ile borç anaparasının ödenmesidir. Büyük bir dış borç stokunu cari işlem fazlası yaratarak; büyük bir iç borç stokunu da bütçede faiz dışı fazla gerçekleştirerek azaltmaya kalkışmak büyük bir haksızlıktır. Zira, kamu sektörü fazlası yaratmada iç faizlerin veya borç kâğıtlarının vergilenmesi seçenekleri tamamen gündem-dışı tutulmakta ve operasyon, esas olarak dolaylı vergileri artırmak; kamu hizmetlerini daraltmak ve kamu yatırımlarını sıfırlamak yolları ile sınırlı kalmaktadır. Bu, borç krizinin yükünü alacaklılara değil, olduğu gibi borçlulara yıkmak; açıkçası Türkiye halkını yoksulluğa mahkûm etmek demektir. Şu anda dünyanın en büyük borçlusu olan ABD'nin dış alacaklıları "borcunu öde" talebinde bulunsalar, ABD ekonomisi çöküntüye uğrar. ABD'nin kaldıramayacağı bir yükü Türkiye ekonomisinin ve halkının omuzlarına yıkmak insafsızlığını reddetmemiz gerekir.

Peki, bu türden bir dış borç krizinin koşulları IMF programının yürürlüğe girdiği Aralık 1999'da yok mu idi?

Korkut BORATAV: Dış borç stoku cari işlem açığından bağımsız büyüdükçe ve belli bir eşiği aştıkça potansiyel olarak bir dış borç krizi gündeme girmiş olur. Aralık 1999 IMF programı, Türkiye'yi bir finansal krize sürüklediği için bu potansiyeli hayata geçirmiştir. Bu nedenle, dış açık sorununun olmadığı 1998-99 yıllarında IMF ile yakın ilişkiler kurmanın da zorunluluğu yoktu. Ekonominin özellikle iç borç faiz yükünden ve daha önce değindiğimiz sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden kaynaklanan kronik sorunları vardı; ancak IMF programları bu sorunları hafifletmedi; aksine daha da ağırlaştırdı.

Bütün olarak Programı değerlendirdiğinizde neler söylüyorsunuz? İlk olarak neler hedeflendi ve bu hedefler neyi amaçlıyordu? Gerçekleşmeler ne oldu? Hedeflerin tutturulduğu yönündeki iddiaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Oktar TÜREL: "Hedefleri tutturduk, iyi yoldayız" türünden beyanlar Kasım 2000 ve Şubat 2001 kazalarından önce de sık sık duyulmuştu. Burada şunu belirtmekle yetinebiliriz: Bu hedeflerin tutturulması ekonomimizi yıkıma götüren IMF patentli politikalar eşliğinde gelecek daha derin bunalımların temellerinin atılması demektir. Bu ana saptamanın ardından, müsaade ederseniz, Programın kur ve borçlanma politikalarına yönelik değerlendirmelerimi yapmak isterim. Bilindiği gibi, Programı uygulayan ve destek veren çevreler "dalgalı kur rejimi, doğası gereği, keskin döviz kuru hareketlerini dışladığı için, bundan sonra ekonomimizde bunalım koşulları oluşmaz" iddiasındadırlar. Ancak, gözlemlendiği gibi, dalgalı kur rejimi, ekonomimizi denge döviz kuruna yaklaştırmamış, nominal ve özellikle reel kur, Merkez Bankası'nın döviz piyasalarına müdahale etmekteki isteksizliğinin de etkisiyle, son onbeş ayda son derece çarpıcı iniş-çıkışlar göstermiştir. Çok şikayet edilen ve girişimcilerin karar almalarını güçleştiren belirsizlik dalgalı kur rejimi altında da sürmekte, keskin ve kısa süreli olanlar yerine yaygın ve sona ereceği ufukta görülmeyen bunalım evreleri yaşanmaktadır.

Yine, bu çevrelerce dış iç borçlanmasının sürdürülebilirliği üzerindeki kaygıların yersiz olduğunu; yurtiçindeki nominal ve reel faiz hadleri son iki ayda epey artmış olsa bile, iç borçların döndürülmesinde sorun olmadığını öne sürülmektedir. Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği üzerinde bir yargıya varabilmek için Ocak 2000 - Nisan 2002 dönemindeki ödemeler dengesini yakından incelemekte yarar var. Bu dönemde Türkiye ekonomisi toplam 7.1 milyar \$'lık cari açık verdi, sermaye hareketlerini 9.0 milyar \$'lık açıkla kapadı, rezervlerini mütevazı ölçülerde (1.2 milyar \$) artırdı. Bütün bu döviz talepleri IMF'nin net 17.3 milyar \$'lık katkısı ile karşılandı. Sermaye hareketlerinin daha yakından incelenmesi, portföy yatırımı ve kısa vadeli sermaye girişleri net bakiyesinin negatif olduğunu (sırasıyla -2.9 ve -12.7 milyar \$), 3 milyar \$'lık doğrudan yabancı yatırımın hemen tümüyle bir tek GSM telefon lisansına bağlanabileceğini gösteriyor. Bu gelişmeyi tamamlayıcı bir görünüm de dış borç yükünün seyri ile ilgili. 1999 sonundan 2002 Mart sonuna kadar Türkiye'nin dış borçları 14.5 milyar \$ arttı; bu artış kamu kesimi borcunda 20.5 milyar \$ artış ile özel kesim borcunda 6.0 milyar \$ azalış sonucunda oluştu. Öte yandan Türkiye'nin borç stoku uzun vadeli borçlarda 23.0 milyar \$ artış, kısa vadeli borçlarda 8.4 milyar azalış ile kısmen uzun ve orta vadeli borçlara dönüştü.

Bu gözlemler, bizi şu saptamalara götürüyor: (I) Ödemeler dengesinin sermaye hesabını denkleştirebilmek için 2003'te kısa vadeli ve/veya özel borçlanmalara bel bağlamak zor. Türkiye'ye güvenemediği için 2002'de ül-

keyi terkeden uluslararası para sermayesi nasıl olacak da bu eğilimini de-
ğiştirecek? (II) 2003'te vadesi gelen ve (döndürüleceği varsayılan ticari
krediler dışında) 12 milyar \$ civarında olacağı sanılan borç anapara ödeme-
si için IMF ve Dünya Bankası kaynaklarına yaslanmanın bize nasıl bir be-
del ödeyeceği şimdiden tahmin edilebilir. (III) Benzer şekilde, öngörülebi-
lecek doğrudan yabancı sermaye girişleri de 2003'ün dış finansmanı için ye-
terli olamaz. (IV) Sermaye hesabını denkleştirebilmek için Türkiye'nin çok
yüksek ölçülere varan cari işlem fazlaları vermesi, toplam gelir ve harca-
maların radikal bir biçimde kısılması ve böylece ithalatın daraltılması ile
mümkün olabilir. Bunun anlamı, 2003'te Türkiye'nin taşıyamayacağı bir
resesyondur.

Şimdi kamu iç borçlarındaki gelişmelere bakalım. Kamu iç borcunun
döndürülebilmesi, sadece yaratılan ve *hedefleri tutturduğu ileri sürülen* bi-
rincil fazla ile ilgili değil, aynı zamanda reel faiz hadleri ve ekonomik bü-
yüme ile de ilgilidir. Reel faiz oranını 2002'nin hiç bir ayında % 7'nin altı-
na düşüremeyen ve 2002'nin en az üç ayında % 15-25 çevresinde reel faiz
hadlerini kabule zorlanan Hazine'nin kamu iç borçlanmasını, *üstelik büyü-
yemeyen bir ekonomide*, sürdürülebilmesi için mucizeler bile yetmez. Türki-
ye'yi "*Bugün için iç borçlanmada sorun yoktur*" diyen anlayış, borç bata-
ğına saplamıştır.

***Bugünkü siyasal kriz yaşanmasaydı bu program başarıyla tamamlan-
acak ve hedeflerini tutturabilecek miydi? Örneğin, bu yılın ilk çeyre-
ğinde ekonominin büyüdüğü ve aslında her şeyin yolunda gittiği prog-
ramı uygulayan çevrelerce söyleniyor. Bir de yaklaşan seçimin aslında
programın gerçek sonuçlarını değerlendirmemizi engelleyeceği görü-
şü var. Bu açıdan ne söylemek mümkün?***

Erinç YELDAN: 2000 yılı boyunca sergilenen iktisadi verilere baktığı-
mızda programda öngörülen iktisadi politikaların tümüne harfiyen uyulmuş
olduğunu gözlemekteyiz. Döviz kuru sepeti Merkez Bankası'nca taahhüt
edilen patikada seyretmiş ve parasal genişleme limitlerine titizlikle uyul-
muştur. En önemlisi 2000 ve 2001 yılına ait konsolide bütçe hesapları, her
iki dönemde de gelirler ve harcamalar dengesinin hedeflenen değerleri tut-
turduğunu belgelemektedir. Konsolide bütçe verileri, bütçe gelirlerindeki
gerçekleşmelerin 2000 yılında hedefin yüzde 3.6; 2001'de de yüzde 5.1 üs-
tünde olduğunu göstermektedir. Harcamalar ise 2000 hedefinin yüzde 0.2
puan altında kalırken, 2001 hedefini sadece yüzde 1.7 düzeyinde aşmıştır.
Dolayısıyla söz konusu yıllarda kamu idaresi harcama ve gelir hedeflerini

tutturmuş ve (özelleştirme ve diğer vergi-dışı gelirler dahil olmak üzere) faiz dışı bütçe fazlasını milli gelire oranla 2000'de yüzde 6.1'e, 2001'de de 6.7'ye çıkartmıştır. O halde Türkiye ekonomisinin 2000 ve 2001 yılında yaşadığı iktisadi krizin baş sorumlusu kamu harcamalarının planlanandan fazla olması veya bütçe dengelerinde öngörülemeyen düzeyde açık verilmesi değildir. Bütçe verileri bize 2000 ve 2001 gerçekleşme rakamlarının Niyet Mektuplarında planlanan değerleri tuttuğunu belgelemektedir. Dolayısıyla kriz, programın eksik ya da yanlış uygulanması sonucu değil, bizzat harfiyen uygulanması sonucu çıkmıştır.

Kısaca vurgulamak gerekirse, içinde bulunduğumuz krizin yapısal nedenleri Türkiye ekonomisinin doğrudan doğruya kısa vadeli sermaye hareketlerinin spekülasyon akımlarına bağlanarak, denetimsiz, başıboş finansal spekülasyona terkedilmesinin sonucudur. Türkiye, 1989 yılında finansal serbestleştirmenin tamamlanmasıyla ekonomisini sıcak para akımlarının spekülasyon tercihlerine bağımlı hale getirmiş, kısa çevrimli yapay "büyüme – kriz – istikrar" sarmallarına mahkûm hale getirmiştir. Böylece ulusal finans piyasaları doğrudan doğruya kısa vadeli, spekülasyon nitelikli yabancı sermaye hareketlerine bağımlı hale gelmiş ve ulusal kaynakların reel üretken sektörler sabit sermaye yatırımları aracılığıyla dönüştürülmesi işlevini terk ederek, paradan para kazanmaya yönelik, daha önce değindiğim türden bir kumarhane kapitalizmine sürüklenmiştir. 2000 yılı programı da ulusal mali piyasaların spekülasyon sermaye akımlarına bağımlı yapısını dönüştürmek yerine büyüme ve enflasyon hedeflerini doğrudan doğruya sıcak para akımlarına dayandırma tercihini sürdürmüştür.

Bu tür spekülasyon sermaye birikimi bankacılık kesiminde çok hızlı ve sağlıklı bir şişkinlik yaratmış ve örneğin 1990-1999 arasında bankacılık kesiminin toplam aktiflerinin reel fiyatlarla artış hızı % 13.4 olur iken, ulusal gelir sadece % 3.1 reel artış göstermiştir. Bu türden bir gelişim çizgisinin Türk finansal piyasalarınca benimsenmiş olmasının biricik koşulu da, kuşkusuz, finansal sektörlerle bağlanan çok yüksek getiri (yüksek reel faizler) sayesinde olagelmıştır.

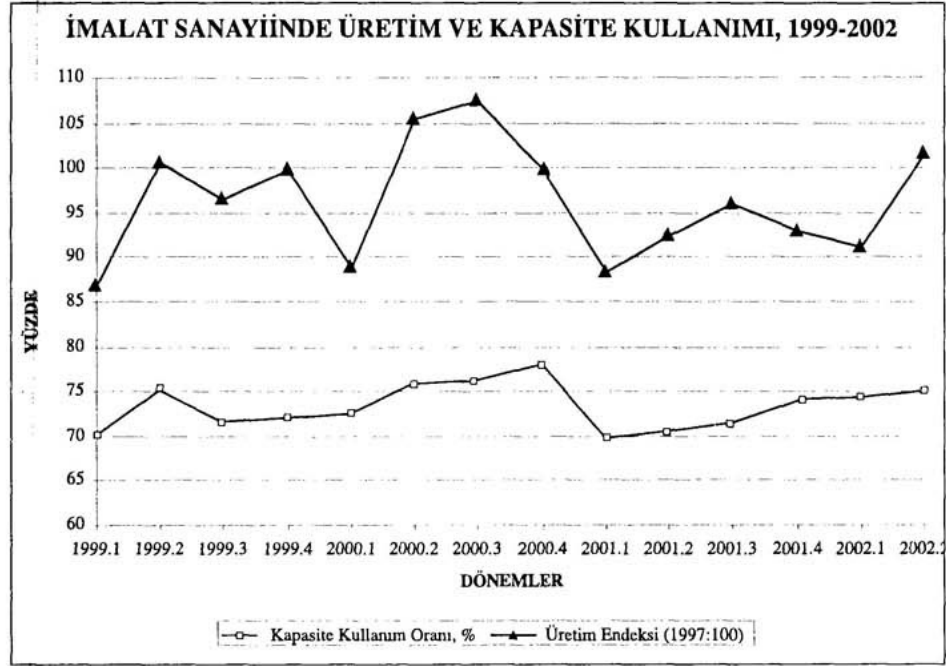
Nitekim, program boyunca konsolide bütçe faiz dışı dengesinde elde edilen fazlaya rağmen *net yurt içi borçlanma* gereği artarak devam ettiğini ve gayri safi yurt içi hasılaya oranla 2000'de yüzde 7.5 düzeyinde sürdürülen net yurt içi borçlanmanın, 2001'de yüzde 12.7 düzeyine fırladığını görmekteyiz. Öte yandan faiz harcamalarının, vergi gelirlerinin 2000'de yüzde 77.1'ine, 2001'de de yüzde 103.3'üne ulaştığı görülmektedir. Kriz idaresi

altında faiz harcama *hedefleri*, vergi geliri *hedefininin* 2000 yılında yüzde 88.1'ine, 2001'de de yüzde 109 üstünde saptanmış olduğu görülmektedir. 2002 yılının ilk beş ayında da faiz harcamaları, vergi gelirlerinin % 120'sini aşmış durumdadır. Dolayısıyla makro ekonomik hedefler arasında en ön sırada bulunan faiz dışı fazla hedefinin 2000 ve 2001 programlarında tutturulabilmiş olması, kamu kesiminde arzulanan dengenin sağlanmasında yeterli olmamıştır.

Oktar TÜREL: Geride bıraktığımız süreç Programın sonuçlarını değerlendirebileceğimiz yeterli gözlemleri sağlamaktadır. Bu açıdan seçim sürecinin mevcut Programın "başarısına" gölge düşüreceği türünden şimdi ya da daha sonra yapılacak olan saptamalar hiç inandırıcı değildir. Bu süreçte ekonomimizin ne ölçüde derlenip toparlanabildiğini başlıca şu gelişmeler ışığında tartışabiliriz:

- (I) 1999-2002 yıllarının ilk çeyreğine ait sabit fiyatlı GSMH serileri, 2002'de tarımsal hasılanın 2001'dekine göre % 1.5 gerilediğini, sanayi ve hizmet sektörlerinde aynı dönemdekine kıyasla hasıla artışının sırasıyla % 3.0 ve % 2.3 dolayında kaldığını göstermektedir. GSYİH artışı ise % 2.3'dür. 1999-2002 dönemi ortalamaları ise tarımda % 2.7, sanayide % 2.2, hizmetlerde % 2.2, GSYİH'da % 2.3'dür. Bu gerçekleştirmeler, "canlanmanın" ne kadar sınırlı ölçülerde kaldığının bir göstergesidir.
- (II) İzlediğimiz mütevazı canlanma yeni istihdam yaratmamış, 2000'in ilk çeyreğinde 19.0 milyon kişi çevresindeki toplam işgücü talebi, 2002'de 18.5 milyon kişi dolayına gerilemiştir. 2002'nin ikinci çeyreğinde üretim endeksindeki hareketlenmenin itici gücü, geçmiş yıllarda çok azalmış bulunan ürün stok düzeylerini normale yakınlaştırma çabasıdır. Nihai talebin özel tüketim ve özel sabit yatırım harcamaları ile kamu harcamalarından oluşan bileşenleri yeterince talep yaratamamakta, efektif talep yetersizliği çıktı düzeyini baskılamaktadır. Söz konusu efektif talep yetersizliğini salt ihracat ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile telafi etmek mümkün değildir.
- (III) Grafik 1'de görüldüğü gibi, imalat sanayiindeki üretim endeksi 2000'deki zirveye henüz erişemediği gibi, 1997 üretim düzeyinin çok az üzerine çıkabilmiştir. Öte yandan kapasite kullanım oranı 2000'dekine ancak bugünlerde yaklaşma eğilimine girmiş görünüyor. Bu eğilimin özel harcamalar canlanmadan kalıcı olacağı söylenemez.

Grafik 1

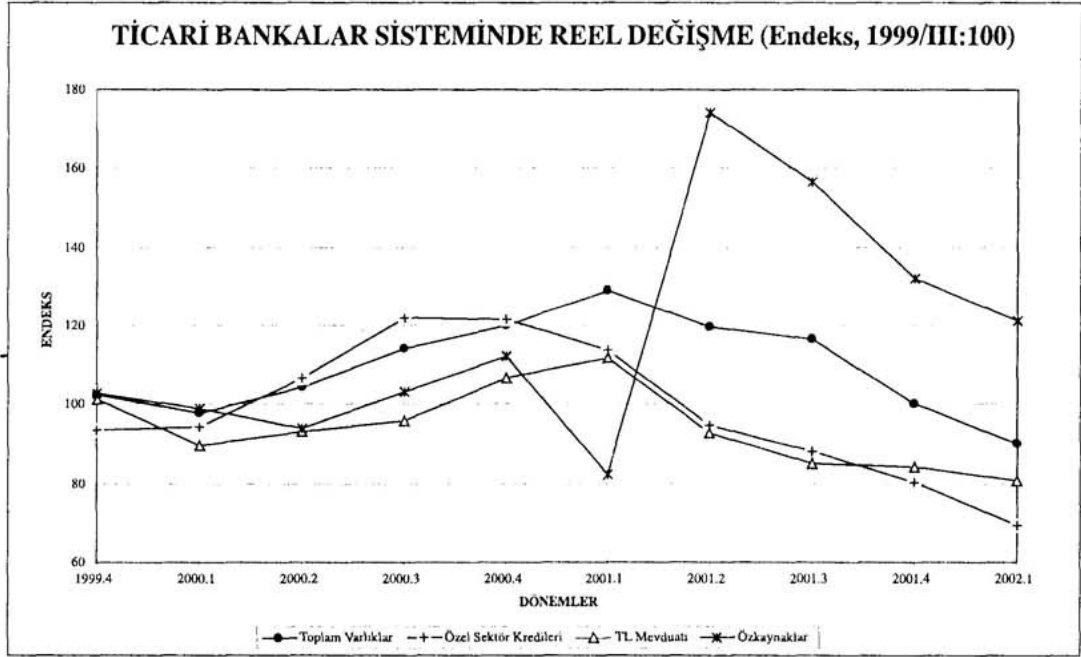
Kaynak: DİE

- (IV) Grafik 2, Türkiye'deki ticari bankalar sisteminin bunalım öncesi son normal dönem sayılabilecek 1999'un 3. üç ayına ve özellikle finansal genişlemenin zirveye ulaştığı 2000 yılı sonuna göre önemli ölçülerde zaafa uğradığını, ticari bankaların toplam varlıklarının, TL mevduatının ve özel sektöre açılan kredilerinin reel anlamda çok ciddi bir erozyona uğradığını göstermektedir. Bankalar Birliğinin dönem başkanı Ersin Özince'nin bu günlerdeki ölçülü uyarıları, ticari bankalar sistemindeki reel daralmaya karşı önlem alınmasına çağrı olarak yorumlanabilir. BDDK, reel kredi erozyonunun giderek toplam ekonomik faaliyetlerin hacmini de daraltacağını algılamış olsa bile, IMF finansal ortodoksluğunu izlemekten ve bankalara özkaynak ilavesi ve ihtiyaç oranlarının yükseltilmesi çağrısından öte bir perspektife sahip değildir. "Herşey iyiye gidiyordu, ah şu siyaset olmasa!" diyenlere söylenecek şey, güncel siyasal iniş-çıkışlara bu kadar duyarlı bir sistemin esasen ciddi hastalıklarla yüklü olduğu ve uygulanan modelin böyle bir siyasal-toplumsal çerçeveye uygun olmadığıdır.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir. "Kısa dönemli gelir kayıplarından fazla kaygılanmaya gerek yoktur; Program uygulanır ve yapısal reformlar gerçekleştirilirse, bunun sonrasında üretim ve verimlilikte önemli kazanım-

lar elde edilecektir" şeklindeki görüşler asılsız bir iyimserliktir. Nitekim, "yapısal" reformların üretim ve verimlilik artışlarının vazgeçilmez unsuru olan yatırımlar üzerinde - buna yabancı doğrudan yatırımlar da dahil olumlu etki yaptığına dair işaretler yoktur. Tersine, bu uygulamaların başta tarım olmak üzere pek çok üretim faaliyetini çökerttiği ile ilgili işaretler gözlenmektedir.

Grafik 2

Kaynak: TCMB istatistiklerinden hesaplanmıştır.

Peki tüm bu sürecin toplu halde sonuçları ne oldu? Hangi toplum kesimleri bu süreçten kazanımlı çıktı, kimler kaybetti?

Korkut BORATAV: 2000-2001 krizinin sınıfsal yansımasının nicel dökümü şu anda iktisatçıların ellerinde değil; ancak basit gözlemlerden çıkarıyoruz ki, artan işsizlikten ve aşınan reel ücretlerden nasibini alan tüm ücretliler, iç talebe bağımlı esnaf, zanaatkâr, küçük-orta üreticiler krizin maliyetini fazlasıyla üstlenmişlerdir.

Ahmet H. KÖSE: Son iki yılın bölüşüm sonuçlarını tümüyle değerlendirebileceğimiz yeterli istatistiksel veriler henüz mevcut değil. Ancak, genel bir değerlendirme için yeterli gözlemimiz var kanımca. Sonuçta asgari ücretin 100\$ düzeyine yerleştiği bir ülkede yaşıyoruz. Ayrıca bu tür programların maliyetlerinin, bizde ve uygulanan tüm diğer ülkelerde, Korkut hocanın belirttiği kesimlere yüklendiği bir gerçektir.

Son olarak bu sürecin siyasal yansımaları ne oldu? Türkiye'nin izleyen dönemlerdeki gelişimleri hakkında neler düşünüyorsunuz? Size göre ne yapmalı?

Ahmet H. KÖSE: Ben, müsaade ederseniz, yaklaşan seçimleri de dikkate alarak bu sürecin siyasal sonuçlarına kısaca değinmek istiyorum. Bana kalırsa, bu süreç aslında 1980'li yıllardan beri sürmekte olan, Türkiye toplumunun sınıf oluşumlarında ve bu sınıfların dünya görüşlerindeki farklılaşmanın derinleşmesine yol açarak, geçmiş siyasal ittifakların bozulmasına neden oldu. Örneğin, küçük ve orta ölçekli yurtiçi pazara yönelik sermaye grupları ile küresel sermaye ile bütünleşmiş büyük sermaye gruplarının devletten beklentileri önemli ölçüde farklılaştı. Sınıf içi dayanışma ve belleklerin bozulduğu bir süreci yaşıyoruz ve bu durumun mevcut siyasal belirsizliğin de temelini oluşturduğunu söylemek mümkün. Bu yapıda toplumsal grup ve sınıfların siyasal tercihlerini ve kamusal alana ilişkin beklentileri doğru olarak oluşturmaları mümkün görünmüyor. Bu türden parçalanma ise toplumu, daha önce sözünü ettiğimiz gibi, kamusal alandaki beklentileri ortak gruplar ve sınıflar toplamından atomize bireye indirgeyen neo-liberal politikaların hayata geçirilmesi için gerekli ortamın hazırlayıcısı oluyor. Tekrarlamak pahasına yeniden söyleyeyim modernist demokratik devletin siyaset öznesi örgütlü toplumsal grup ve sınıflardır, atomize olmuş birey değil. Toplumu yalnızca bireyler toplamı haline getirirseniz, örneğin sosyal demokrasiyi de tanımlanması güç bir "sosyal adaletçiliğe" indirgersiniz. Oysa, sosyal demokratlık yalnızca sosyal adaletçilik değildir. Bu anlamda Osmanlı sultanları da, Humeyni de, Erbakan da sosyal adaletçiydi.

Son olarak, Türkiye'nin izleyen dönemde, bu konuşmada öne çıkardığımız, "yönetişim" arayışının siyasallaşma sürecine tanık olacağı izlenimini taşıdığımı belirtmek isterim. Bu açıdan Türkiye halkının ve özellikle kendilerini sosyal demokrat olarak tanımlayan kitlelerin gerçek anlamda seçici olmaları gerektiğini düşünüyorum. Unutulmamalı ki, arkasına IMF'yi, DB'nı alan, bunun bir zorunluluk olduğunu iddia eden, bu çevrelerle yakın ilişkide olan kişilerin siyasal varlığı ile öğünen, toplumun içinden gelen tepkileri yok sayan ve tabi giderek daha da yoksullaşan Türkiye toplumuna somut herhangi bir öneride bulunmayan hiçbir oluşum gerçek anlamda sosyal demokrat değildir.

Korkut BORATAV: Ben, konuşmamın başında sorduğum "Türkiye'yi kim yönetiyor?" sorusunu tekrar bir vatandaş olarak gündeme getirmek is-

tiyorum. Bir ABD-Irak savaşının eşiğinde Türkiye'nin rolü ve katkısının bir kez daha "dış kaynak gereksinimi" şantajına dayalı bir pazarlık süreci sonunda belirleneceği izlenimleri doğmaktadır. Ekonomiden sorumlu devlet bakanı, ABD savunma bakanı yardımcısı ile hangi yetkiyle, kimin adına konuşuyor ve neler vaad ediyor? IMF'nin, önümüzdeki seçimde kazanma olasılığı olan parti liderlerinden "programa bağlılık" vaadleri talep edeceği haberleri karşısındaki ölü sessizliği nasıl açıklanabilir? Türkiye'nin dış dünyaya karşı ekonomik bağımlılığı son yıllarda yapay olarak artırılmıştır. Bunu sineye çeken, kaçınılmaz gören "demokratlar"ı anlamamız mümkün değildir. Türkiye halkının bir Irak macerasının kurbanları arasına katılmasını da küreselleşmenin zorunlu ve kaçınılmaz bir maliyeti olarak savunanlar, bence, uyarılma sınırlarını çoktan aşmışlardır. Türkiye'yi bu maceralara sürükleyenlerden er veya geç hesap sorulacaktır.

Erinç YELDAN: Türkiye'nin 1990-sonrasına, ama özellikle son senelerindeki büyüme performansına baktığımız zaman ilginç bir olguyla karşılaşyoruz: ekonominin büyüme temposunun ortalama olarak yavaşlamasının ötesinde, büyüme hızlarında çok büyük çaplı dalgalanmalar olduğunu görüyoruz. Ekonomi birbiri peşi sıra derin daralma – yükselmeler yaşıyor. Örneğin 1998-sonrası, çeyrek dönemler itibariyle, milli gelirin büyüme hızlarına bakarsak, günümüze değin toplam onsekiz çeyrek dönemin onbirinde büyüme hızının negatif, yedisinde ise pozitif olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Türkiye'de reel sektörler dediğimiz üretici sektörler açısından bugün en önemli sorun, büyümenin çok dalgalı bir görünüm arzemesi ve mevcut programın bu soruna ilişkin hiç bir ciddi düzenlemede bulunamamasıdır. Dahası bu programın dayandığı temeller açısından bu sorunu daha da derinleştirecek öğeler taşımaktadır. Büyüyemeyen bir ekonomide istikrar arayışı ne kalıcı ne de gerçekçidir. Bu nedenle, Türkiye'nin mevcut sorunlarını IMF ve DB yönetimindeki programlarla aşması, ekonominin yeniden kalıcı bir büyüme patikasına oturması mümkün değildir. Bu açıdan yapılması gereken ilk şey bu programların bağlayıcı taahhütlerinden mümkün olduğunca çabuk çıkılmasıdır.

Oktar TÜREL: Son yıllarda IMF desteği ile yürütülen programlardan ilki (Aralık 1999 anlaşması) Şubat 2001'de çöktü. Mayıs 2001 tarihli ikincisi ("Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı") ise çöküşe koşar adım giderken Eylül 2001 sonrasının özel uluslararası konjonktürü sayesinde Kasım 2001'de hayata döndürüldü (ve "Ekonomiyi Güçlendirme Programı" adıyla yeniden vaftiz edildi.) Sağlanan ek dış borç, daha da ağır koşullara bağlandı. Bütün bu "program"ların çöküş aşamalarında IMF'den ve uluslararası

finans çevrelerinden hep aynı sözleri işittik: "Program iyi idi, siz uygulamasını beceremediniz". Kasım 2001 programı da çöküşe doğru giderken, IMF şefi Kahkonen başarısızlığa şimdiden bahane hazırlıyor: "Program yolunda gidiyor ama bundan sonra da sapma olmamalı.... (G)elecek dönemde bütün sözlerin yerine getirilmesi de önem taşıyor" (Cumhuriyet, 23.7.2002). Şöyle veya böyle, bir kısım vaadler zamanında yerine getirilemeyeceğinden, başarısızlığın faturası siyasal kadrolara ve siyaset kurumuna çıkarılacak.

Önümüzde iki seçenek var:

- 1 *IMF programlarını birbirini ardına ekleyerek, toplumsal ve ekonomik yıkımı ertelemeye çalışmak.* Bu seçenek ekonomimiz ve siyasal hayatımız üzerindeki dış vesayetin güçlenerek sürmesi ve Dr. Derviş'in veya gelecekteki benzerlerinin (değişik görüntülerle) hükümete "ortak" olmaları anlamını taşır. Dr. Derviş veya benzerleri "sosyal demokrat" makyajlarıyla seçmenlerin aklını ve oylarını çelerek, uluslararası finans çevreleriyle "iyi" ilişkilerini "siyasi rant"a dönüştürürler. Kendi seçmen tabanını yıkan politikalara yandaş orta-sol partilerimiz ya tümüyle TBMM dışında kalırlar, ya da IMF güdümlü hükümetlerin uysal ortağı olurlar. Böylece IMF destekli politikalara toplumsal muhalefet etkisizleşir. Ara sıra bazı kişiler uyanacak gibi olur ve "Yıkıma gidiyoruz, bize Kurtuluş Savaşı ruhu gerek!" gibisinden sözler söyleyebilirler; ne var ki zilletin eğik düzleminde tutunmak mümkün değildir.
- 2 *IMF tasarımı programlara son vermek.* Böyle bir tutum meydan okuma / kopuş tarzında değil, düzenli / aşamalı bir biçimde gerçekleştirilir. Ciddi ve ülkenin gerçekleriyle uyumlu kalkınma hedef ve politikaları saptanır. Türkiye'yi spekülatif sermayenin av alanına dönüştüren 32 Sayılı Karar askıya alınır; iç ve dış borçların yeniden yapılandırılması sağlanır, böylece para, maliye, kur ve dış ticaret politikaları işlevsel hale getirilir. Kimi iddiaların aksine, bu seçeneğin "Türkiye'nin dışa kapanması", "Orta Doğu ülkesi olmak", "azgelişmişliğe dönüş", vb. ile ilgisi yoktur; toplumun diğer kesimlerinin, özellikle üreticilerin ve emeği ile geçinenlerin para sermayesine yıllardan beri yaptıkları ve artık sürdürülemeyecek hale gelmiş bulunan gelir ve servet transferlerine son vermekle ilgisi vardır.

Seçimi halkımız yapacak.